

KOMPARATIVISTIČNA VITA JANKA KOSA

Literarna veda na Slovenskem pozna danes v svojem komparativističnem območju trojico velikih imen, ki so to literarnoznanstveno disciplino pri nas vsak po svoje bistveno zaznamovala. Ob Antonu Ocvirku (1907–1980) in Dušanu Pirjevcu (1921–1977) je tretji mož Janko Kos, ki letos obhaja svojo šestdesetletnico.

Rodil se je 9. marca 1931 v Ljubljani. Po maturi na klasični gimnaziji se je l. 1950 vpisal na oddelek za svetovno književnost in literarno teorijo Filozofske fakultete v Ljubljani, kjer je l. 1956 diplomiral. Po končanem študiju je bil sprva urednik in dramaturg, nato pa od 1963 do 1970 profesor za slovenski jezik in književnost na viški gimnaziji. Potem ko je obranil doktorsko disertacijo, je bil l. 1970 izvoljen za izrednega, l. 1975 pa za rednega univerzitetnega profesorja. Na Filozofski fakulteti je predstojnik oddelka za primerjalno književnost in literarno teorijo, ki ga vodi po krajši prekinitvi od leta 1976. Naslednje leto je postal dopisni, l. 1983 pa redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Po Ocvirkovi smrti je bil najprej izvoljen za upravnika Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede SAZU, po reorganizaciji pa je bil imenovan za predsednika Znanstvenega sveta istega inštituta, ki je sedaj v okviru Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU.

S Kosovim poklicnim življenjem je tesno povezana njegova strokovno-družbena dejavnost, ki je zelo pestra, saj skorajda ni pomembnejše kulturne, strokovne ali znanstvene ustanove oz. organizacije, s katero ne bi občasno sodeloval ali jo celo vodil. Tako je denimo njegovo delovanje za krajši ali daljši čas povezano s SNG v Ljubljani, z Raziskovalno skupnostjo SRS, s programskim odborom Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete, komisijo za literarne nagrade pri Prešernovem skladu, komisijo Kidričevega sklada za nagrade s področja zgodovinskih in družbenih ved, z Zavodom za šolstvo, Društvom za primerjalno književnost, itd. Od l. 1984 je član Strokovnega sveta (S)RS za vzgojo in izobraževanje in predsednik komisije za učbenike in učila pri tem svetu, od l. 1987 pa predsednik strokovne komisije pri Znanstvenem svetu za humanistične vede skupnega raziskovalnega programa RSS. Član Sveta ZRC SAZU je od l. 1989.

Semkaj kaže uvrstiti tudi Kosovo uredniško dejavnost. Sourejal je reviji Beseda in Perspektive, knjižni zbirki Naša beseda in Beseda sodobnih jugoslovanskih pisateljev ter več leksikonov Cankarjeve založbe. Sedaj je član uredniških odborov več revij (Primerjalna književnost, Slavistična revija in Sodobnost). Od l. 1981 dalje je glavni urednik Literarnega leksikona, t.j. zbirke krajših monografskih študij o literarnoznanstvenih pojmi, ki jo izdaja Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede pri ZRC SAZU. Od januarja 1984 je tudi strokovni urednik Enciklopedije Slovenije za področje književnosti.

Teh periodičnih publikacij, knjižnih zbirk in leksikonov Kos ni sooblikoval samo kot urednik, ampak tudi kot avtor, saj je s svojimi številnimi in tehtnimi prispevki utrjeval njihovo vrednost in njihov ugled.

Neke vrste ločni most, ki spenja pedagoško in znanstveno-raziskovalno delo, so javni nastopi pred zunajšolskim avditorijem. Kos se je s predavanji in referati udeležil mnogih narodnih in mednarodnih znanstvenih in strokovnih shodov doma in v tujini: doma je sode-

loval npr. na znanstvenih zborovanjih Slavističnega društva in Društva za primerjalno književnost, na ljubljanskih mednarodnih simpozijih o obdobjih razsvetljenstva, romantike in socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi; znanstvenih posvetov Komparativno proučavanje jugoslovanskih književnosti se je udeležil l. 1985 v Zagrebu s predavanjem *Poskus tipologije južnoslovanskih književnosti*, l. 1987 pa v Varaždinu s prispevkom *Tematizacija slovenstva in jugoslovanstva v poeziji slovenskih razsvetljenцев*; v tujini je nastopil npr. l. 1979 na 9. kongresu Mednarodne zveze za primerjalno književnost v Innsbrucku, kjer je govoril o pojmu klasike v marksistični perspektivi, l. 1982 na simpoziju Alpe-Adria v Benetkah z referatom *Cankar na križišču romanskih, germanskih in slovanskih literatur*, l. 1986 na simpoziju Evropska avantgarda v Celovcu s temo *Slovenska literatura in zgodovinska avantgarda* in istega leta na interdisciplinarnem simpoziju v Tübingenu s prispevkom *Trubers Begründung des slowenischen Schrifttums und die metaphysische Wende der Theologie Luthers*. Leta 1990 je dvakrat gostoval na tujih univerzah: na inštitutu za primerjalno literarno vedo univerze v Innsbrucku s predavanjem *Srednja Evropa kot literarnozgodovinski problem*, na slavističnem oddelku univerze v Celovcu pa s predavanjem *Srednja Evropa in primerjalna jugoslavistika*.

Raznovrstnost tem, ki jih je Janko Kos obravnaval na teh prireditvah, opozarja na širino njegovega raziskovalnega radija. Velik pa ni samo tematski razpon njegovega znanstvenega, strokovnega in esejističnega opusa, ampak je veliko, in to celo izjemno veliko tudi število njegovih knjižnih in neknjižnih literaturoloških objav. Ni vedno prav lahko zamejiti posamezne tematske kroge njegovega publicističnega dela, vendar ne zavoljo tega, ker bi šlo za poljubno in nepregledno kopico spisov o vsakršnih rečeh, ampak zategadelj, ker se področja njegovega raziskovanja pogosto močno prepletajo.

Seveda je nekaj sklopov, ki se jih da določno opredeliti, denimo tisto publicistično dejavnost, ki je posvečena šolskemu delu. Semkaj sodita npr. oba priročnika za filozofijo (*Oris filozofije* 1967 in *Temelji filozofije za gimnazije* 1973) ter številne šolske knjige za pouk slovenske literature (npr. *Književnost. Učbenik literarne zgodovine in teorije* 1989). Njegov *Pregled svetovne književnosti* (1978), še zlasti pa *Pregled slovenskega slovstva*, ki je bil od l. 1974 kar osemkrat natisnjen in l. 1987 povrh še precej razširjen, sta seveda zahtevnejši deli, uporabni prav tako zunaj (srednje) šolskega pouka. Šolske potrebe presežejo kajpak tudi različne antologije, ki jih je Kos sestavil, pa naj gre za izbore iz svetovne literature ali pa iz slovenske lirike.

Eno najzgodnejših in hkrati najpomembnejših Kosovih raziskovalnih območij je gotovo prešernoslovje. Prav prešernoslovski prispevki so tisti, ki opazno uokvirjajo dosedanje piščeve znanstvene objave v knjižni obliki. Še posebno markantno je s Prešernom zaznamovan začetek njegove knjižne znanstvene publicistike; ne samo da je po sistematičnem ukvarjanju s pesnikovim opusom izdal njegovo *Zbrano delo* v dveh knjigah (1965, 1966), opremljeno z obsežnim kritičnim aparatom, ampak je tako rekoč hkrati z njim objavil še *Prešernov pesniški razvoj* (1966), svojo prvo monografsko študijo v knjižni obliki, ki je dve leti kasneje izšla tudi v srbskem prevodu. Avtor v tej knjigi, pomenljivo podnaslovljeni kot *Interpretacija*, obravnava posamezne stopnje pesnikovega razvoja in razčlenja bistvene prvine, ki so oblikovale njegov duhovni in umetniški svet.

Že po štirih letih izide Kosova naslednja prešernoslovska razprava, ki pa ima povsem drugačen značaj in je pendant k prejšnji knjigi. Kot napoveduje že njen naslov, *Prešeren in evropska romantika* (1970), sodi delo, ki je nastalo kot doktorska disertacija, katero je avtor leto poprej zagovarjal na ljubljanski Filozofski fakulteti, brez dvoma v osrednje področje primerjalne literarne vede.

V tej knjigi Kos z domiselno obravnavo eruirá Prešernovo literarno obzorje, ki je tukaj prvič sistematično raziskano, in Čopovo literarno posredništvo pri izoblikovanju Prešernovega razmerja do romantične literature. Osrednji del razprave, ki nadrobno raziskuje Prešernovo razmerje do predromantike, obeh romantičnih šol, Byrona in slovanske romantike, sklène avtor z ugotovitvijo, da je Prešeren sprejel iz posameznih tokov, šol in smeri romantike različne vplive, ki jih je nato, pač v skladu s svojo osebnostjo, suvereno preoblikoval. V sklepnem delu, naslovljenem Temelji Prešernovega odnosa do evropske romantike, ki je najbolj vznemirljivi in fascinantni razdelek celotne razprave, avtor sintetično oriše pesnikovo razmerje do predromantike ter poglavitne sunke, ki so prodirali iz te literature v njegov duhovni in pesniški svet. Temelj tega sveta označi avtor kot prizadevanje za ravnotežje vseh sestavin, ki oblikujejo in uravnavajo strukturo človekove duhovne in estetske resničnosti. Pisec formulira tezo, da sta si vsebina in forma Prešernovega pesništva v zanimivem nasprotju, češ da idejna in motivna vsebina govori o nerešljivem sporu med posameznikom in svetom oz. domišljijo in stvarnostjo, medtem ko forma uresničuje idealno ravnotežje, ki ga njegova vsebina razglašá za nedosegljivo. Avtorjeva sklepna ugotovitev zadeva Prešernovo posebno mesto v evropski romantiki, češ da pesnikovo izvirnost določujeta enkratna struktura njegovega duhovnega in estetskega sveta in pa spoj romantičnih duhovnih in estetskih prvin z elementi rimske antike in evropske svobodomiselné tradicije.

Kosov *Prešeren in evropska romantika*, ki prinaša vrsto novih pogledov na pesnika in njegov umetniški opus, ostaja eno velikih empiričnih raziskav naše komparativistike in s tem slovenske literarne vede.

Biografski monografiji o Vodniku (1990) in Čopu (1979), ki sta izšli v zbirki Znameniti Slovenci, pa sodelovanje pri znanstveni izdaji Čopovih pismem v akademski zbirki Korespondence pomembnih Slovencev (1986) pomenljivo zaokrožujejo Kosovo raziskovanje Prešernove dobe. Sicer pa je naključje hotelo, da je Kos z večjim delom svoje najnovejše knjige zopet obogatil naša prešerniana. V publikacijo *Prešeren in njegova doba* (1991) je avtor v skladu z naslovom uvrstil tudi po dve razpravi o Valentinu Vodniku in Matiji Čopu ter eno o začetkih slovenske proze, drugih osem pa govori prav o Francetu Prešernu. Gre za tekste, ki jih je avtor objavljá (razen dveh iz petdesetih let) od l. 1973 dalje, večinoma v Slavistični reviji.

Prešernov opus, ki ga je Kos izdal v Zbranih delih slovenskih pesnikov in pisateljev, ni bil njegov edini prispevek v tej zbirki. Takoj se je namreč lotil urejanja enega dela Cankarjevega pripovedništva in že l. 1967 je izšel prvi zvezek, ki prinaša mladostno prozo, nakar je v nekaj letih ediral še šest knjig njegove proze. Leta 1988 pa je izdal še zbrano delo Valentina Vodnika. Skladno z uveljavljeno uredniško politiko zbirke so seveda vsi zvezki opremljeni z obsežnimi in izčrpnimi opombami.

Nobenega dvoma ni, da je temeljno področje Kosovega raziskovanja slovenska literatura, in sicer od razsvetljenstva do današnjih dni, ki se je loteva bodisi slovenistično ali komparativno. Čeprav so številnejše njegove publikacije, ki proučujejo starejša obdobja, pa ni njegovo zanimanje za sodobno literaturo nič manjše. O tem pričajo mnoge objave, ki so deloma sprejete v posebno knjigo, pomenljivo naslovljeno *Moderna misel in slovenska književnost* (1983). Razpon teh razprav seže od filozofije preko estetike do avantgarde in postmodernizma, s katerim se Kos že kar nekaj česa intenzivno ukvarja.

V drugačen sektor Kosovega delovanja sodi več krajših monografij o posameznih vprašanih literarne vede, ki jih je Kos objavil v izrazito komparativistično usmerjeni zbirki, imenovani Literarni leksikon, ki jo vodi že deset let. In sicer razpravlja o splošnih pojmi in

metodah (*Literatura* 1978, *Morfologija literarnega dela* 1981, *Literarne tipologije* 1990), o literarni vrsti (*Roman* 1983) in o literarnih obdobjih oz. smereh (*Razsvetljenje* 1986, *Predromantika* 1987, *Romantika* 1980).

Medtem ko je značilnost teh študij, da povezujejo teorijo z empirijo oz. zgodovino, sta vsaj dve Kosovi knjigi, ki sta obe izšli l. 1983, izrazito literarnoteoretični. Prva je *Očrt literarne teorije*, ki je po Ocvirkovih poskusih tako rekoč prvi celostni pregled tega problemskega polja pri nas, saj razpravlja o bistvu literarne umetnosti, ontologiji literarnega dela, literarni morfologiji, formah, zvrsteh in tudi o literarni aksiologiji; prav temu literarnoteoretičnemu področju pa posveča avtor drugo knjigo z naslovom *Marksizem in problemi literarnega vrednotenja*.

Poseben tematski sklop je evropski roman, ki ga oblikujejo sestavki, objavljeni kot uvodne študije k tekstom v zbirki *Sto romanov*. Kos je s svojimi razpravami pospremil kar petino vseh proznih del v tej zbirki, kajti poleg slovenskega besedila (Cankar), je zajel še dvajset romanov iz tujih literatur: iz petih evropskih, severnoameriške (Faulkner, Hemingway) in japonske (Murasaki Šikibu). Nacionalni pestrosti se pridruži še kronološka raznoličnost, saj zaobjemlje ta korpus imena od gospe La Fayette in Voltaira preko Balzaca, Zolaja do Camusa in Butorja, od Grimmelshausna preko Hoffmanna do Thomasa Manna, od Walterja Scotta, Dickensa in Thackeraya preko Wilda do Joycea, govor pa je tudi o Manzoniu ter Lermontovu in Turgenjevu. Gre za zanimivo ponoramo zlasti evropskega romanopisja.

Kosovo najpomembnejše komparativistično delo pa je nedvomno *Primerjalna zgodovina slovenske literature* (1987), ki je svojevrsten novum ne samo v slovenski, ampak gotovo tudi v svetovni literaturologiji. Gre za raziskavo, ki se ukvarja z ustvarjalnim stikom slovenske literature z drugimi evropskimi in zunajevropskimi literaturami, in sicer tako, da ima bralec nenehno pred očmi dogajanje v slovenski literaturi, v njenih posameznih izsekih pa mu avtor odkriva poglobitve tuje vplive. Razprava ohranja torej zgodovinsko celovitost naše nacionalne literature, zato je Kos tudi upravičeno poimenoval svoje delo primerjalna zgodovina slovenske literature, ne pa, denimo, tuji vplivi na slovensko literaturo. Kajti knjigo z naslovom prav take vrste, *Tuji vplivi na francosko literaturo (Les influences étrangères sur la littérature française 1550–1880)*, je izdal Philippe Van Tieghem l. 1961, zato je treba opozoriti na dejstvo, da njen naslov razkriva metodo, ki je bistveno drugačna od Kosove. Francoski pisec namreč načelno izhaja iz tujih vplivov, se pravi zunajfrancoskega dogajanja, kar pomeni, da v ospredju Van Tieghemove obravnave torej ne stoji francoska literatura v svoji organski sklenjenosti, ampak so v središče pomaknjeni tisti tuji vplivi, ki so nanjo učinkovali med leti 1550 in 1880 oz. 1900.

Kos je za svojo raziskavo seveda zbral raztreseno gradivo, ki se je o teh vprašanih nabralo v našem literarnem zgodovinopisju, te številne obravnave pa je pogosto dopolnjeval z dognanji lastnih raziskovanj, s katerimi smo se deloma seznanjali preko revialnih objav, med drugim tudi v *Jeziku in slovstvu*. Da *Primerjalna zgodovina slovenske literature* ni obtičala v skiciranju problemov ali naštevanju imen, naslovov, tem, form in smeri iz obeh območij, slovenskega in tujega, gre zasluga avtorju, ki zares temeljito pozna ne le slovensko literaturo, ampak hkrati tudi zakonitosti evropskega in svetovnega literarnega in drugega duhovnega dogajanja, katere nenehno upošteva, in ne nazadnje, ker neprestano in intenzivno teži k sintezi. Trdimo lahko, da šele Kosova primerjalna zgodovina omogoča bolj celostno razumevanje slovenske literature in njenega zgodovinskega poteka. Novi pogled nanjo je avtorju omogočil, da ponekod ponuja novo konfiguracijo naše literature, premakne meje med posameznimi obdobji, znotraj njih ugotovi drugačno razmerje med idejno-estetskimi prvinami, na novo označi kakega pisca, in morda še kaj.

Uresničile so se torej napovedi, da bo primerjalna literarna veda razširjala in poglobljala proučevanje nacionalnih literatur. Če upoštevamo znano dejstvo, da je ta stroka na zahodu dolgo zanemarjala slovanske literature, je svojevrsten paradoks, da je prav ena izmed njih, povrh še majhna, prva dobila tako temeljito in izvorno primerjalno zgodovino svoje besedne umetnosti.

Kosova primerjalna zgodovina je izšla petdeset let po tem, ko je Anton Ocvirk s svojo monografijo *Teorija primerjalne literarne zgodovine* (1936) pri nas teoretično in metodološko utemeljil to disciplino literarne vede. Ker je pri Ocvirku potemtakem govor o teoriji, medtem ko gre pri Kosu za zgodovino, lahko njegovo knjigo označimo kot pendant Ocvirkovi, se pravi, da je hkrati njen nasprotek in njeno dopolnilo. Pa ne samo to, kajti slovenska primerjalna književnost, ki je bila z Ocvirkom pred petdesetimi leti tako rekoč šele na pohodu, slavi s Kosovo primerjalno zgodovino prepričljivo zmagoslavje.

Če skušamo ob koncu zarisati temeljne značilnosti slavljencevega znanstvenega profila, moramo poleg izjemne delavnosti imenovati nekatere njegove sposobnosti, ki je o njih treba reči, da je že vsaka zase izredna dragocenost, združene v eni osebi pa že lahko zbudijo rahlo zavist. Med te imenitne lastnosti sodijo nedvomno univerzalnost duha, enciklopedičnost znanja, inventivnost in sistematična jasnost raziskovanja, smisel za bistveno ter pretanjen estetski čut. Poleg naštetih odlik moramo omeniti vsaj še njegovo izrazito spretnost, da prikaže zapletene reči očarujoče umljivo, in pa seveda posluš tako za zgodnje odkrivanje problemov kakor tudi za aplikacijo pojmov, ki se poprej pojavijo drugod. Vse to je seveda razlog več, da Janku Kosu – in to ne brez kanca sebičnosti – zaželimo

AD MULTOS ANNOS!

Evald Koren

Filozofska fakulteta v Ljubljani